

Dr hab. Anna Cierpka

Warszawa, 31.10.2023

Wydział Psychologii

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Weroniki Wosińskiej

„Doświadczenie traumy wojennej i sposoby radzenia sobie w świadectwach byłych więźniów obozu Durchgangslager 121 w Pruszkowie. Przyczynek do analizy psychologicznej źródeł historii mówionej” napisanej pod kierunkiem dr hab. Wandy Zagórskiej, prof. ucz.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska poświęcona jest eksploracji doświadczenia traumy wojennej w narracjach autobiograficznych byłych więźniów obozu przejściowego Dulag 121 w Pruszkowie. Cytując Autorkę, „celem badań był opis i psychologiczna interpretacja tego, czym dla byłych więźniów jest doświadczenie traumy wojennej, przeżywanej zarówno na przestrzeni życia, jak i w chwili składania świadectwa, jak również wskazanie na jej językowe charakterystyki. Istotne było również wyszczególnienie i opisanie strategii radzenia sobie z traumą w ciągu życia oraz podczas składania świadectwa.” Dodatkowo, Doktorantka zamierzała podjąć próbę zastosowania Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej (IPA), „w jej odpowiednio zmodyfikowanej wersji, do analizy historycznych materiałów źródłowych”.

Propozycja tematu badawczego, a zatem także celu podjętego przez Doktorantkę badania zasługuje w pełni na pozytywną ocenę. Autorka

analizuje temat ważny społecznie, próbując ocalić w wymiarze historycznym unikatowy materiał, jak również wnikliwie opisać i zrozumieć świadectwa osób z doświadczeniem wojennym, poszukując możliwości opisu w świetle koncepcji psychologicznych.

Recenzowana dysertacja liczy 400 stron, co jak najbardziej mieści się w standardach prac realizowanych w metodologiach jakościowych. Zgodnie z wytycznymi składa się z części teoretycznej, prezentacji koncepcji i metodologii badań, analizy wyników oraz szczegółowej ich dyskusji. Zebrany materiał jest bogato ilustrowany cytatami z wypowiedzi uczestników badania. Dalej znajdujemy aneks (prezentacja uczestników badania) oraz wykaz literatury.

W teoretycznej części pracy wyróżnić można pięć głównych sekcji. Autorka w pierwszej kolejności prezentuje wojenne losy więźniów obozu Durchgangslager 121 w Pruszkowie – rys historyczny wprowadza w pracę badawczą, nakreślając niezbędny kontekst podjętych eksploracji. Następnie omawiana jest kwestia traumy wojennej, z perspektywy badań nad traumą psychiczną. To staranny, rzetelny przegląd literatury przedmiotu, zorganizowany wokół przedstawienia niezbędnych definicji, jak i wybranych teoretycznych modeli rozwoju zaburzeń potraumatycznych (teoria psychoanalityczna, behawioralna, poznawcza, psychoformatywna Liftona oraz teorie neuroanatomiczne). Jak słusznie wskazuje Doktorantka, przedstawione teorie – zarówno neurologiczne, jak i psychologiczne – wzajemnie się dopełniają, opisując odmienną siatką pojęciową podobne zjawiska. Dzięki temu fenomen traumy, jak również procesy zdrowienia w zaburzeniach potraumatycznych można zobaczyć z rozmaitych perspektyw, integrując

interdyscyplinarną wiedzę. Choć o złożonych psychologicznych konsekwencjach traumy mówi się od kilkadziesiąt lat, dopiero w 2018 roku oficjalna diagnoza złożonego zespołu stresu pourazowego (CPTSD) została uwzględniona w 11. rewizji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób (ICD-11). Do tego faktu Autorka odnosi się, omawiając skutki (także odległe w czasie) wojny w ujęciu holistycznym, podkreślając znaczenie długotrwałych, zmasowanych traumatycznych zdarzeń wojennych na funkcjonowanie jednostki. Wskazuje także na skutki traumy wojennej na poziomie społecznym, kulturowym oraz politycznym. Doktorantka, mając na uwadze specyfikę badanej grupy, pochyla się także nad obrazem traumy w starości - charakteryzuje okres późnej dorosłości, odnosząc się do ograniczeń, jak i możliwości rozwojowych wymienionego etapu życia. Szczególnie ciekawa, według mojej opinii, jest przywołana przez Autorkę teoria aintegracji Lomranza (1998) - według jego badań dobre samopoczucie, stan wewnętrznej równowagi oraz spełnienie w wieku podeszłym może być osiągnięte bez konieczności integrowania wszystkich doświadczeń i uczuć. Powstaje tu zatem zasadnicze pytanie, czy dokonywanie bilansu życiowego oraz podejmowanie trudu przekazywania historii młodszym pokoleniom, zwłaszcza w sytuacji nigdy nie przepracowanych wspomnień "ocalałych z Zagłady", będzie zawsze korzystne dla starszych osób z doświadczeniem traumy? Możliwość reintegracji przeszłych konfliktów nie wydaje się ani jedynym, ani skutecznym rozwiązaniem.

W trzeciej sekcji zostały zebrane dane związane z kwestią radzenia sobie w obliczu traumy wojennej - koncepcji, badań, a także opisanych wybranych

strategii, prowadzących według przywoływanych badań do “zdolności ofiar do zmagania się z urazem”. Zabrakło trochę na końcu tego rozdziału pewnego podsumowania, wskazującego na ewentualne luki w wiedzy w tym obszarze, dające podstawę do sformułowania dalszych postulatów badań.

W sekcji czwartej Autorka wprowadza pojęcie pamięci autobiograficznej oraz znaczenia języka w doświadczeniu traumy - to niezwykle cenne posunięcie, pozwalające na zrozumienie eksplorowanego doświadczenia także przez pryzmat mechanizmów zapamiętywania zdarzeń i regulacyjnej funkcji pamięci autobiograficznej. Przytacza także narracyjne badania nad doświadczeniem traumy, wskazując, iż mogą one skupiać się na analizie cech formalnych wypowiedzi, analizie niewerbalności czy wyrazu afektów i emocji, a także na pogłębionej analizie treści narracji oraz jej struktury, zwykle realizowanej w badaniach idiograficznych. Obok opisu pogłębionych badań idiograficznych nad doświadczeniem traumy wojennej, cytowane są także badania dotyczące strategii radzenia sobie w narracjach autobiograficznych.

W piątej sekcji części teoretycznej (Problematyka badań własnych) Autorka wskazuje, iż “idiograficzne badania narracyjne nad traumą, oprócz eksploracji indywidualnej perspektywy, mogą wnieść dodatkowo wiedzę na temat – kluczowego dla wielu teorii traumy oraz pamięci traumatycznej – problemu integracji vs dezintegracji psychicznej i jej językowego obrazu”. Doktorantka podsumowuje konsekwentnie przesłanki z literatury przedmiotu dla sformułowania celu badania własnego i klarownie nakreśla jego obszar.

Część teoretyczną oceniam wysoko - została przygotowana starannie, przemyślany został jej zakres, a wielowątkowość treści sprzyja dogłębnemu rozumieniu analizowanego fenomenu. Ta część dysertacji spełnia zatem w pełni swoją rolę - na jej podstawie Doktorantka dokonuje podsumowania aktualnej wiedzy, określa cele badawcze i - zgodnie z przyjętym paradygmatem badań jakościowych - stawia pytania badawcze. Użyteczność badań jakościowych nad traumą psychiczną - unikalnym, indywidualnym doświadczeniem osoby jest oczywiście niepodważalna.

W części metodologicznej pracy Autorka szczegółowo uzasadnia wybór metodologii - jako konkretną ramę metodologiczną badań własnych wskazuje Interpretacyjną Analizę Fenomenologiczną (IPA). Uwzględniając argumenty przytaczane przez Doktorantkę i zgadzając się z ogólnym zarysem podstaw tej decyzji, mam jednak pewne wątpliwości. Po pierwsze, chociaż w badaniach z zastosowaniem IPA dopuszcza się różne źródła danych (np. dzienniki, pamiętniki z osobistymi zapiskami), to jednak pozostaje zawsze pytanie, na ile taki tekst (jak również rozmowa o doświadczeniach wojennych nie prowadzona według zasad pogłębionego wywiadu zgodnie ze standardami metodologicznymi IPA) dobrze opisuje aspekty eksplorowanego doświadczenia oraz (lub tutaj "przede wszystkim") znaczenia, jakie ktoś nadaje temu doświadczeniu. Warto pod tym kątem ocenić materiał źródłowy. Po drugie, Doktorantka w dalszej części pracy uczciwie uprzedza, iż nieraz decydowała się na "większe niż w założeniach metody" odniesienia do teorii we wczesnych krokach analiz - według mojej opinii, trzeba być w IPA szczególnie ostrożnym, aby wyuczone teorie za bardzo nie skontaminowały naszych interpretacji,

pozbawiając nas nie tylko otwartości na znaczenia wniesione przez uczestników badania, ale wręcz stwarzając niebezpieczeństwo pominięcia pierwszego etapu IPA (stosujemy tu przecież podwójną hermeneutykę - analizujemy, uwypuklamy interpretacje uczestników badania, a dopiero następnie dzielimy się własnymi komentarzami na temat tych interpretacji). Z tej perspektywy warto, moim zdaniem, oddać pole warstwie fenomenologicznej w prezentacji wyników, a dopiero w dyskusji wyników odnieść się do literatury i teorii. Czy wybrana metodologia to IPA? Nie rozstrzygając tej kwestii, zadaje chyba bardziej uzasadnione pytanie - czy w ogóle należy metodę użytą w recenzowanej pracy tak nazywać, trochę tak jakby "na siłę"? Istotna jest przede wszystkim refleksja ontologiczna i epistemologiczna, a tę przecież Autorka podejmuje. Z mojej perspektywy ważna jest informacja, iż analizując zebrany wcześniej materiał Pani Wosińska wykorzystuje paradygmat jakościowy, przyjmując interpretatywną perspektywę ontologiczną, która sytuuje się blisko podejścia rozumiejącego. Rozumiem też, że poszukiwania dotyczyły metody adekwatnej do badania małych, homogenicznych (nie "homologicznych", str. 87) grup „w duchu” idiograficznym (Smith i in., 2009). Powyższe założenia są jasno zaprezentowane, uargumentowane. I to według mnie wystarczy.

Prezentacja wyników badań stanowi niezmiernie obszerną część rozprawy zajmującą w sumie blisko 230 stron. Autorka, realizując cel badawczy, "dokonała wyboru" (zgodnie z IPA, tematy zostały wyodrębnione emicjnie, w wyniku pogłębionej analizy materiału źródłowego) dziesięciu głównych tematów: znaczenie doświadczeń wojennych, afektywno-

emocjonalny wymiar traumy, interpersonalny wymiar traumy, trauma w biegu życia, sposoby mówienia o traumie, sposoby radzenia sobie w czasie wojny, sposoby radzenia sobie z traumą po wojnie, narracyjne sposoby radzenia sobie, mechanizmy obronne oraz psychologiczne aspekty składania świadectwa. Tematy nadrzędne wraz z przyporządkowanymi tematami pierwszego, drugiego i trzeciego rzędu opisane zostały bardzo starannie, precyzyjnie, są także bogato ilustrowane cytataми. Autorka prowadzi rzetelnie analizy wywiadów, dbając o spójność przekazu oraz przytoczenie adekwatnej wypowiedzi ilustrującej określony temat. Jest także świadoma specyfiki zebranego materiału - w czasie analiz stara się kontrolować znaczenie zadawanych wcześniej uczestnikom badania pytań. Odwołuje się także do pewnych ograniczeń analiz materiału historycznego metodą psychologiczną („dotarcie” do badanych fenomenów zapośredniczone przez pamięć autobiograficzną Narratora i warstwę językową oraz przez subiektywną interpretację komunikatów werbalnych oraz niewerbalnych Świadka – jak pisze Autorka “nigdy nie jest to wiedza pewna, a jedynie prawdopodobna”). Na uwagę zasługuje ostrożność w formułowaniu interpretacji, wyrażająca ten ograniczony stopień pewności. Jednocześnie - to wnikliwa analiza bezcennego także z punktu widzenia historii materiału, poruszające świadectwo martyrologii narodu polskiego.

Rozprawę kończy dyskusja wyników w świetle doniesień z literatury, porównanie ustaleń w ramach badań własnych z doniesieniami innych badaczy. Wartościowym posunięciem jest zorganizowanie dyskusji wokół kolejnych podsumowań wyników z perspektywy pytań badawczych. W ten

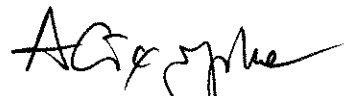
sposób, dzięki temu, ogromny materiał został uporządkowany i klarownie przedyskutowany. Ważnym osiągnięciem jest przedstawienie indywidualnego obrazu doświadczania traumy wojennej, zarówno w czasie wojny, jak i konsekwencji w życiu późniejszym. Analizy prowadzą do potwierdzenia występowania śladów traumy wojennej ponad 70 lat po doznaniu urazu, co każe nam się zatrzymać przy ich aplikacjach praktycznych.

Podsumowując, cel badań został osiągnięty. Wyniki analiz zebranego materiału opisują szczegółowo eksplorowany fenomen, dowodzą także zasadności i wartości stosowania metod jakościowych w badaniach naukowych dotyczących analiz psychologicznych źródeł historii mówionej. Pozwalają także na sformułowanie cennych wniosków dla praktyki psychologicznej.

Strona formalna pracy jest poprawna, zdarzają się nieliczne błędy edytorskie. Wywód jest jasny, logiczny, konsekwentnie prowadzony.

Podsumowując, stwierdzam, iż praca Pani magister Weroniki Wosińskiej „Doświadczenie traumy wojennej i sposoby radzenia sobie w świadectwach byłych więźniów obozu Durchgangslager 121 w Pruszkowie. Przyczynek do analizy psychologicznej źródeł historii mówionej” zasługuje w pełni na pozytywną ocenę, stanowi bowiem autorską propozycję eksploracji ważnego zagadnienia naukowego oraz wykazuje wysoki poziom wiedzy i kompetencji Doktorantki. Jest także oryginalnym wkładem w rozwój nauki.

Rozprawa spełnia warunki wymagane od pracy doktorskiej w rozumieniu Ustawy z dnia 20 lipca 2018r, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, stąd przedstawiam Wysockiej Radzie Dyscypliny Psychologia UKSW wniosek o dopuszczenie magister psychologii Weroniki Wosińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Anna Cierpka